

Ondřej Koupil

Grammatyka Česka. Mluvnice češtiny v 16. až 19. století (katalog výstavy).

Praha: Akropolis 2015. 176 s.

ISBN 978-80-7470-093-4.

Ondřej Koupil, už zasloužilý pracovník na poli bádání o starší české gramatografii (srov. zejména KOUPILOV 2003, 2012, 2015), publikoval nyní knihu pojednávající ve formě medailonů o všech gramatikách češtiny do roku 1900 (vnějšně je to katalog k výstavě konané od října 2015 do února 2016 v Národním muzeu v Praze). Není třeba dlouze psát o tom, že tato kniha je neocenitelnou příručkou, kterou napříště bude muset vzít do rukou každý, kdo bude chtít psát o české gramatografii, a že také Koupilova úvodní studie, hutně shrnující dějiny psaní gramatik češtiny (*Syntetický pohled*, s. 13–29), obsahuje řadu cenných myšlenek. Zvláštní zmínky přitom zasluhují pasáže věnované gramatikám z 19. století, protože to je pole dosud více méně neorané. Nebudíž nakonec ani zapomenuto, že sama kniha je vůbec velmi pěkně vyvedená, a její čtení přináší tak i potěšení prostě estetické.

Námětů pro další českogramatografické bádání, do něhož se teď vyzbrojeni Koupilovou příručkou můžeme o to směleji pustit, je celá pěkná řádka.

Zdánlivě detektivní drobností, ve skutečnosti ale pro noetické hodnocení důležitým bodem je otázka autorství traktátu Palackým naznaného *Orthographia Bohemica*. Jak známo, často se toto pojednání připisuje Husovi, ale nemálo autorů (a jak se zdá, i náš autor na s. 33) o tom pochybuje. My bychom se rádi klonili k domněnce, že autorem je skutečně Hus – mimo jiné i proto, že konceptuální osnova traktátu pozoruhodně koresponduje s Husovými názory sociálně-teologickými (srov. VYKYPĚLOVÁ 2014, 17–18). Přesto ale sportovně upozorníme na jeden argument proti Husově autorství, rovněž postavený na ideovém spíš než „soudnědůkazném“ základě, který na trochu zapadlém místě a zdá se nepovšimnuta formulovala VIDMANOVÁ (1980, 63–64): proti Husově autorství podle ní svědčí to, že Husův stoupenec Mikuláš Mníšek ve svých textech užívá diakritika, ale ne podle pravidel z „*Orthographia Bohemica*“; kdyby tedy autorem traktátu byl Hus, Mníšek, držící Husa ve velké úctě, by se držel i pravidel traktátu.

Z obecnějšího hlediska nám dále přijde důležité zejména rozvíjení komparativního pohledu na dějiny gramatografie češtiny. Leccos se psalo o „genetickém“ aspektu tohoto pohledu: o vlivech starších českých gramatik na gramatiky jiných jazyků (naposledy např. VYKYPĚLOVÁ 2014, 23–35 o možných českých stopách v církevněslovanské gramatice Meletije Smotryč'kého nebo FOJTÍKOVÁ 2012 o reflexi Nudožerského gramatiky v gramatice litevštiny Daniela Kleina z roku 1653) i naopak o jinogramatikálních vlivech a kontextech starších gramatik češtiny (naposledy např. sám autor, srov. KOUPILOV 2015, kap. 1); bylo by cenné shrnout toto vše do jednoho monografického pojednání, byť nelze zapřít nemalé potíže takového podniku, vyžadujícího spolupráci hned několika filologů.

Ještě zajímavější se nám ovšem jeví v Mathesiově (1931) smyslu „typologický“ aspekt srovnávání starších gramatik češtiny a starších gramatik jiných jazyků, dosud bohužel na-

opak pojednaný spíš skromně nebo vůbec ne. Zde se pak kladou například takové otázky jako, proč v Polsku první gramatiky polštiny v 16. století pocházejí z pera cizinců, příp. jsou určeny pro výuku mládeže (STARORIUS 1568; VOLKMAR 1594), zatímco v českých zemích první gramatiky češtiny v téže době sepisují Češi pro širší české publikum (náměštská gramatika a ji reflektující gramatika Blahoslavova; Benešovského gramatika). Jedno vysvětlení by mohla být silná tradice českého biblického překladu, z níž vlastně vyrůstají náměštská a Blahoslav (srov. nejnověji KEIPERT 2015). Jiné vysvětlení by napovídala myšlenka Koupilova, že „trefný termín Vladimíra Macury lingvocentrismus, vztahovaný k prvním desetiletím 19. století, lze využít i pro tuto dobu starší [tj. 17. století]“ (s. 17): vlastně totéž, ale ještě šířeji, a tedy i pro 16. století, tvrdil Šťastný (1984), maje za to, že vlastnosti, které Macura postuluje pro vrcholnou fázi českého národního obrození, jsou ve skutečnosti příznačné pro český národ ve všech jeho dějinných proměnách.

Jiné dílčí téma pro „typologickou“ komparaci s jinými gramatografiemi nacházíme v obrozenecké době: je jím vztah mezi tím, zda byla čeština „první“ nebo „druhý“ jazyk spisovatele gramatiky, a tím, jakou normu spisovatel ve své gramatice „kodifikoval“; pak lze s jistou dávkou zjednodušení na jednu stranu postavit dobový úzus spíš ignorujícího Pelcla, pro něhož čeština byla spíš druhým jazykem po němčině, a na druhou stranu naopak spíš dobový úzus reflektujícího Tomsu, pro něhož čeština byla jazykem prvním (srov. HAVRÁNEK 1936, 82–84, 1974, 196). Tato spojitost mezi pozorností věnovanou dobovému úzu a „osobním“ poměrem k popisovanému jazyku nachází pozoruhodnou paralelu mezi bretonskými „obrozenci“ 20. století, kde dobový úzus spíš přehlížejí právě gramatici, pro které je bretonština druhým jazykem po mateřské francouzštině (srov. WMFFRE 2007, 11, 351, 389nn).

Krátce řečeno, vřele doporučujeme bohemistickému i slavistickému publiku tento výjimečný „katalog“ k laskavé pozornosti!

LITERATURA

- FOJTÍKOVÁ, Olga. 2012. *Litevská gramatika Daniela Kleina a její souvislost a srovnání s českou gramatikou Vavřince Benedikta z Nudožer*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Dostupná na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87506/>
- HAVRÁNEK, Bohuslav. 1936. Vývoj spisovného jazyka českého. In: *Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. HUJER, Oldřich, ed. Praha: Sfinx: Bohumil Janda, s. 1–144.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. 1974. Jungmannův význam pro nový rozvoj slovní zásoby spisovné češtiny. In: *Slovanské spisovné jazyky v době obrození*. JEDLIČKA, Alois et al., eds. Praha: Univerzita Karlova, s. 195–203.
- KEIPERT, Helmut. 2015. Tschechische Bibel(n) und Tschechisch-Grammatik (aus slavistischer Sicht). In: *Die tschechische Bibel. Ihre Bedeutung in der Sprach- und Kulturgeschichte. Beiträge zum 7. Bohemicum Dresdense, 25. Oktober 2013*. KUSSE, Holger – KOSOurová, Hana, eds. München – Berlin: Verlag Otto Sagner, s. 17–31.

- KOUPIL, Ondřej, ed. 2003. *Matouš Benešovský zvaný Philonomus: Grammatica Bohemica / Grammatika česká, Knížka slov českých vyložených*. Praha: KLP.
- KOUPIL, Ondřej. 2012. *Jezuité Drachovius a Steyer gramatiky češtiny*. Praha: KLP.
- KOUPIL, Ondřej. 2015. *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*. 2. vyd. Praha: Karolinum.
- MATHESIUS, Vilém. 1931. Nové cesty českého dějepytu (Poznámky k rektorské řeči Pekařově). *Přítomnost* 8, s. 777–778.
- STATORIUS, Petrus. 1568. *Polonicae grammatices institutio*. Cracoviae: Mathias Wirzbięta.
- ŠŤASTNÝ, Radko. 1984. Pokus o typizaci kultury obrození. *Literární měsíčník* 13 (5), s. 133–134.
- VIDMANOVÁ, Anežka. 1980. Husův přívrženec Mikuláš Mnišek. *Husitský Tábor*. 3, s. 51–66.
- VOLKMAR, Nicolaus. 1594. *Compendium linguae Polonicae (...)* Dantisci: Martinus Rhodus.
- VYKYPĚLOVÁ, Taťána. 2014. *Sechs Beiträge zur Geschichte des Tschechischen*. München: Lincom.
- WMFFRE, Iwan. 2007. *Breton Orthographies and Dialects: The Twentieth-century Orthography War in Brittany*. Oxford: Peter Lang.

Bohumil Vykypěl

Institute of the Czech Language of the AS CR, v. v. i.

Department of Etymology

Veveří 97, 602 00 Brno

Czech Republic

vykypel@iach.cz